

Soukemmin sanoin

(Jatkoa 3. vihkoon.)

»Jos Euroopan turvallisuus olisi selvä ja varma, ei mitään turva- ja yhteistyökokousta tarvittaisi. Tämä *itsestäänselvyys* on syytä pitää mielessä silloin kun kylmää sotaa todistellaan ohitetuksi vaiheeksi — —.» Katkelma on käännöstä pääkaupungin ruotsalaislehden pääkirjoituksesta; alkutekstissä on käytetty sanaa *själklarhet*: »Denna själklarhet är det skäl att hålla i minnet — —.» Kääntäjän lipsahduksen aina ymmärtää, mutta kummemmalta tuntuu, että sama kangertava *itsestäänselvyys* nykyään on kehityksen kärkisanoja myös alun perin suomeksi kirjoitetuissa teksteissä: »Näin kuvauksen epäidentiteettiosuus välittää *itsestäänselvyyden*, on informaatioltaan tyhjä»; »Valmetin uusi ruorimies kuuluu sukupolveen, jolle oman firman ihmisten sinuttelu on *itsestäänselvyys*». Kolmikymmenluvulla kerätyissä NS:n aineskokoelmissa ei tästä sanasta vielä ole kuin pari poimintoa, molemmat Eino Kailan Persoonallisuusteoksesta, ja juuri noiden varhaisesiintymien johdosta E. A. Saarimaa katsoi tarpeelliseksi huomauttaa (Vir. 1935 s. 422), että on suomessa parempiakin sanoja: *ilmi-selvyys* ja varsinkin *selviö* (merkityksenselitys NS:ssa: 'itsestään selvä asia, aksiomi').

Asia ei vielä tuolloin ehkä ollut kovin ajankohtainen, mutta nyt, kun »itsestäänselvyyksien» rynnäkkö on päässyt varsinaiseen vauhtiin, kannattaa Saarimaan havainto palauttaa mieleen: se oli puhetta asiasta, joka kerran tulisi ajankohtaiseksi. Soukkien sanojen kelpoisuutta se

valaisee uudelta kannalta. Viimekertaisissa tähdenväleissä oli soukempikin vaihtoehdot aina yhdyssana; nyt on kyseessä yhdyssanan ja johdoksen kilpailu niin kuin johdantokappaleen tapauksissa *ravintomaja* — *ravintola* ja *huoltoasema* — *huoltamo*. Samanlainen asetelma on puheena myös seuraavissa tapauksissa.

*

Vanhastaan tuttu ja erittäin tavallinen on substantiivi *tosiasia*, sihisevän *sia-sia*-kertautumansa takia hiukan vaikeään-
töinen sana, jonka silloin tällöin huomaa tekevän puhujalle tepposet: yksi tavu ti-
pahtaa pois, niin että esim. monikon inesi-
siivi »tosiasioissa» vaihtuu tahattomasti
lyhempään asuun »tosioissa». Uutta sen
sijaan on, että jotkut kirjoittajat ovat
viime aikoina muuttaneet tämän haplologi-
sen välttämättömyyden hyveeksi ja ru-
venneet rohkeasti viljelemään täydellistä
tosio-sanan paradigmaa: »Hän vaati 'kan-
sainvälisyyttä, joka kykenee kohtaamaan
maailmassa olevat uudet *tosiot*'» (US
9. 2. 1969); »Ja mitä näiltä periodijaksoil-
ta olisi pitänyt vaatia: 1) *tosioita*, 2)
tosioita, 3) hiukan omaa näkemystä. *To-
siot* merkitsevät sitä, että aikaisempi kir-
jallisuudentutkimus on tunnettava — —»
(Hannes Sihvo, Aika 1970 s. 547). Tämä
tuntuu terveeltä ja kannatettavalta kehi-
tykseltä: sana liittyy sellaisiin malleihin
kuin *ilmiö*, *selviö*, *vakio*, ja merkillisintä
onkin, ettei sitä ole enemminkin huomattu
ottaa käyttöön. Pientä yrittelyä on kyllä
ollut kauan. Perimätieto kertoo, että sana
on ollut ehdolla jo 1910-luvun alussa, ja
tiedon tuntuu vahvistavan pari NS:n ko-

koelmiin sattunutta varhaisiintymää: »Oli kuitenkin jällellä tähän asti selittämätön *tosio*, että — —» (Metsälammen salaisuus -nimisessä käännettyssä nuorisomaanissa 1919); »Nämä *tosiot* osoittavat, että 'Imperial' kirjoituskone saavuttaa entistä enemmän kannatusta kaikkialla» (vuosiluvuttomasta mainoslehtisestä, luultavasti 1930-luvulta).

Sekä synnystään että hengissäpysymisestään *tosiasia* saa kiittää saksan mallia. Vielä Ferd. Ahlmanin ruots.-suom. sanakirjassa 1865 on ruotsin *factum*-sanana vastineina *teko-asia*, *tapahduma*, ja edellisen esikuvana on ilmeisesti ollut saksan *Tatsache*. 1874 Ahlman oli jo korjannut tämän germanismin *tosiasia*ksi, herätteenään ehkä samaan hakusanaan liitetyn ilmauksen *de facto* suomenos (jo 1865 mm. 'todestansa, tosiaan'). Korjaus jäi kuitenkin puolitiehen: saksan *-sache* jäi kummittelemaan täyteläisenä *-asiana*, vaikka suomen kaltaisessa johdoskielessä olisi ollut tiiviimpiäkin keinoja. Syntynyt viisitavuinen *tosiasia* jäi kuin jäikin sanahahmona jälkeen useimpien Euroopan kielten kaksi- tai yksitavuisista vastineista *faktum*, *fakti*, *fait*, unkarin *tény* jne., eikä se pysty kunnolla kilpailemaan edes niistä muunnellun suomenoksen *faktat* kanssa. Tällä sanallahan — ja varmuuden vuoksi vielä latinan monikkoon pohjautuvalla suomalaisella yksiköllä *fakta* — osoittaa nykyään oppiaan kynänkäyttäjää kuin kynänkäyttäjää. *Tosio* tuntuisi *tosiasiaa* kilpailukykyisemmältä myös tähän pukariin nähden. Selvytyden vuoksi vielä pari varausta: 1) Usein on sekä *tosiasia* että *tosio* turhaa tärkeilyä; riittää *seikka*, *asia* tai tyhjä väli (englannin »the fact that» = suomeksi *se että*). Siten esim. »perustavaa laatua olevat *tosiasiat*», joista eräässä viimekertaisessa tähdenvälissä oli puhe, olisivat yksinkertaisemmin *perusluonteisia seikkoja* — ja tätäkin paremmin pelkkiä *perusseikkoja*. 2) Adjektiivi *tosiasiallinen* voidaan usein korvata pelkällä *todellisella* (joskus *todenmukaisella*), *tosiasiallisesti* (»tatsächlich») taas ilmauksella *itse asiassa*.

*

»Toistaiseksi ei voida sanoa, onko tapahtuma — — aiheuttanut potilaan *hermojärjestelmään* mitään orgaanisia muutoksia.» Tällaista ei tapaa juuri kuin käännöksissä; vakiintunut termi suomessa on *hermosto*, jota Rapolan ensiesiintymäluettelon mukaan on käyttänyt ainakin jo kirkkoherra Johan Vilhelm Murman 1866 ilmestyneessä suomennoksessaan »Eläintiede (Zoologia) I». Tapaus kannattaa kuitenkin nostaa näytteeksi siitä, missä kääntäjä voi torkahtaa, ja samalla siitä, kuinka yksitavuinen johdin voi suomessa korvata pitkän abstraktismerkityksisen sanan. Sama *-sto*-johdin tekee oivallisia palveluksia yhä nykyäänkin; vrt. sellaisiin viime aikojen ilmauksiin kuin *avustajisto* 'avustajakunta', *geenistö* 'geenijärjestelmä', *korkeakoulusto* 'korkeakoululaitos', *käsiteistö* 'käsitteenmuodostus, käsiteaparaatti', *normisto* 'normijärjestelmä', *oireisto* 'oireyhtymä', *termistö* 'terminologia', *viiteistö* 'viiteaparaatti'. Ja sen palvelukyky käy ilmi myös johdoksiin pohjautuvissa edelleenmuodosteissa. Suomessa voidaan ilmaista kaksiosaisella yhdyssanalla *keskushermosto* se, minkä ilmaisemiseen useimmissa muissa kielissä tarvitaan pitkiä analyttisiä ilmauksia: ruotsin *det centrala nervsystemet*, englannin *central nervous system*, ranskan *systeme nerveux central*, venäjän *tsentralnaja neronnaja sistema*, unkarissakin *központi idegrendszer* oik. »keskeinen hermojärjestelmä». (Saksassa ja virossa sentään astetta tiiviimmin, kolmiosainen yhdyssana: *Zentralnervensystem*, *kesknärvüsteem*.)

*

»*Painotuotteet* ja tavaränäytteet» ovat yhtenä kohtana virallisessa postitaksassa. Virkakielen vitkaa kuvastaa tämäkin tapaus. Kirjastoalalla »*painotuote*» on hyvää vauhtia syrjäytymässä kätevämmän *painatteen* hyväksi, ja ehkä se olisi syrjäytynyt jo postitaksastakin, ellei viranomaisia sitoisi sen käyttöön postisäännön sanamuoto, jossa määritellään nimenomaan »*painotuote*»-niminen lähetyslaji. *Painatetta* on käyttöön esittänyt kai ensimmäisenä Hannes Teppo 1950-luvun alus-

sa. Sana liittyy muiden *-tuote*-loppuisten yhdys sanojen lyhenemisiin *e^x*-johdosten hyväksi: vrt. *kustanne* = »kustannustuote», *lihajaloste* = »lihanjalostustuote», *puu(n)-jaloste* = »puunjalostustuote».

*

»Ristiriidat on pyrittävä *koulukohtaisesti* sovittelemaan silloin, kun koulun omistajan ja opettajakunnan näkemykset ovat erilaiset»; »Sääennusteet on havaittu parhaaksi antaa *läänikohtaisesti*.» Näissä kahdessa esimerkissä tulvii uusi *-kohtainen*-adjektiivien tyyppi yli äyräidensä. Se on monesti erittäin käyttökelpoinen; esim. ilmauksia »asuntokohtaiset lainat», »tiekohtaiset nopeusrajoitukset», »teoskohtainen julkaisuunnielma» ei voisi luontevasti korvata muilla. Toisinaan sen käyttö taas on yhdentekevää — sama asia voitaisiin vanhaan tapaan ilmaista *-ittainen*-johtimisella distributiivadjektiivilla: »alakohtaiset työehtosopimukset» = *aloittaiset* työehtosopimukset, »läänikohtaiset rajoitukset» = *lääneittaiset* rajoitukset. Mutta la-vealla tiellä ollaan, jos *-ittain*-loppuisia ad-verbekin ruvetaan yleisesti korvaamaan *-kohtaisesti*-loppuisilla adjektiivien edelleen johdoksilla alkupuolen esimerkkien tavoin. Yksinkertaisinta olisi sanoa vanhaan tapaan: Ristiriidat on pyrittävä *kouluittain* sovittelemaan — —; Sääennusteet on havaittu parhaaksi antaa *lääneittäin*.

*

»Nähtävästi 1973 päästään *kokoonpanemaan* puolustusvoimien Ruotsista ostamia Saab J-35 Draken XS -suihkuhävittäjiä [Valmetin Kuoreveden tehtaassa].» Tällaiseen tapaukseen sopii jatkuvasti se, mitä E. A. Saarimaa jo neljännessä vuosisata sitten kirjoitti Kielenoppaassaan *koostua*-verbin yhteydessä: »*Kokoonpanna*, milloin tämä verbi on paikallaan, voisi myös olla luontevammin *koostaa*, *kokoonpano* taas *koostaminen* tai refleksiivisenä *koostumus* — —.» Verrattakoon seuraaviin esimerkkeihin, joissa virkeä täsmällisyys on saavutettu juuri Saarimaan ehdotta-

malla, oikeastaan virosta lainatulla verbillä: »Tässä mietinnössä ilmenevälle käsitykselle on täysin vastakkainen se nettely, että opetusunnielma *koostetaan* erillisistä eri aineiden oppimääristä — —» (Matti Koskeniemi — Kaisa Hälinen, *Didaktiikka*, 1970, s. 179), »Se [näyttelijän-suoritus] on häikäisevä filigraanistyö, siinänsä pienistä aineksista *koostettua* suurta luonteenkuvausta» (Heikki Eteläpää, *US* 10. 10. 1971). — Perinnäisen kielenkäytön mukaista on tietysti myös *koota*-verbin käyttö samassa merkityksessä (»Paikalla koottavia hirsitaloja»). Tällä verbillä on kuitenkin taakkanaan toinen, tavallisempi merkitys 'kerätä', joka väijyy aina takalalla ja voi ilman kontekstin tukea *johtaa* purkamattomaan kaksimielisyyteen: mitä tarkoittavat esim. lauseet »*Suomessakin* kootaan vanhoja Fordeja» tai (asuntoa muuttaneen sanomana) »Tälle *seinälle* pitäisi koota kirjahyllyt»? Tässä kohden hiukan hahmotonta ilmaisuajrjestelmää edistäisi, jos *kokoamisen* ja *koostamisen* välille vakiintuisi sama merkitysero, joka nyt jo vallitsee passiivijohdosten *kokoontua* ja *koostua* välillä (vrt. ruotsin verrantoon *samla* : *sammansätta* = *samlas* : *sammansättas*).

*

»Kuvattavien suhteiden *monimutkaisuudessa* tutkija joutuu pakosta tekemään eron olennaisen ja epäolennaisen välillä.» Kursivoitu verbi on säntillinen johdos adjektiivista *monimutkainen*. Mutta kannattaa muistaa, että tuolla adjektiivillakin on lyhempi synonyymi *mutkikas* ja että verbi puolestaan voidaan korvata lyhyellä synonyymillä *mutkistua*. »Kun pitkistyy, niin mutkistuu» — olisiko senkin sijasta sanottava »Kun pitkistyy, niin monimutkistuu»? Totuuden tämä sananparsuusi-tussa asussaan ainakin ilmaisisi nykysuomen sananmuodostuksen alalta.

*

»Tämän *ylilyksinkertaistetun* ja varsin epärealistisen esimerkin teoreettinen merkitys on kahtalainen»; »Generatiiveja

tarkastelutapoja on arvosteltu *lyyksinker-taistamisesta*. Harvat ovat kritiikissään ot-taneet huomio-n, — — että tuottavien kielioppien tekijät eivät suinkaan itse oleta kuvauksiensa edustavan lopullisia tai edes likipitään loppuun saatettuja kielioppeja — —.» Edellinen esimerkki on suoraa käännöstä englannista, jälkim-mäinen taas katkelma kääntäjän laati-masta esipuheesta englanninkielisen teo-ken suomennokseen. Kummassakin väik-kyä takana englannin verbi *oversimplify* 'yksinkertaistaa liikaa'; on pyritty ilmai-semaan yhdellä sanalla suomessa se mikä englannissa. Mahdollista se onkin, vieläpä paljon kevyemmin keinoin kuin yllä. Jos jokin asia esitetään kovin yksinkertaisesti, se esitetään *karkeasti*, ja tältä pohjalta tavoitetaan uusi sanoitus: Tämän *karkeis-tetun* — — esimerkin teoreettinen merki-tys; Generatiiveja tarkastelutapoja on arvosteltu *karkeistuksesta*. Vrt. seuraavaan lauseeseen, jossa *karkeistaa*-verbiä on käy-tetty juuri *yksinkertaistaa*-verbin tehosta-vana synonyyminä: »'Beliebt'-sanan kään-täminen rakastettavuudeksi yksinkertais-taa ja *karkeistaa* runon tunneainesta» (Max Rand, HS 14. 8. 1966).

*

Yhdyssana voi tiivistyä muutenkin kuin vaihtumalla johdokseksi. Kaksi viimeksi mainittua esimerkkiä olivat jo rajatapauk-sia: voisi sanoa, että yhtä olennaista niissä oli turhien yhdysosien karistaminen alun perin johdinloppuisista yhdysanoista. Puhtaampiakin esimerkkejä tällaisesta yhdysosien karisemisesta on. Varhais-nykysuomessa vaihtuivat *päälleluotettava luo'ettavaksi, sisääntulot tuloiksi* jne.; nyky-suomen aikana on mm. *sisäänpääsylippu* enimmäkseen vaihtunut *pääsylipuksi*. Mutta tasatahtia ei tämäkään kehitys ole kulkenut. Omituisen yleinen on yhä *sisäänpääsytkinto* moneen kertaan suosi-tellun pelkän *pääsytkinnon* sijasta — mahdetaanko siitä päästä eroon ennen kuin kielenulkoisen kulttuurin ns. kehitys lopettaa pääsytkinnon kaikilta opetus-toimen aloilta? Ja rinnalle on tullut vielä

uusi ylempään tason *sisäänotto*; viranomai-set viljelevät sitä tarkoittaessaan korkea-kouluihin vuosittain otettavia opiskelija-määriä: »Opiskelijain *sisäänottoa* olisi sää-deltävä keskitetyin toimenpitein»; »*Sis-äänottolukujen* tasoittaminen valtakunnal-lisella tasolla helpottaisi pääkaupunkiin suuntautuvaa painetta»; »Vasemman-puoleisissa sarakkeissa vuotuiset valmistu-neiden luvut, oikeanpuoleisissa vuotuiset *sisäänotot*». Prefiksitön *otto* riittäisi tällai-siin tapauksiin hyvin — *ulosottoon* sekaantu-misen vaaraa ei sentään liene. Mutta jos pelkkä *otto* joskus tunnetaan liian ilmeet-tömäksi, sitä voitaisiin ilmeittää puhu-malla vaikka *oppiinotosta*.

*

Kuutisen vuotta sitten käsittelin Virit-täjässä (1967 s. 431—434) *etukäteis-* ja *jälkikäteis-*alkuisia yhdysanoja (*etukäteis-arvio, jälkikäteiskontrolli* yms.). Mainitsin silloin, että *etukäteis-*alkuiset voidaan yleensä vaihtaa sujuvampiin *ennakko-*alkuisiin, *jälkikäteis-*alkuiset *jälki-*alkuisiin, ja huomautin ohimennen, että toisinaan koko »*etukäteis-*» on viraton lisäke, jonka poistosta ilmaus ei kärsi: »*etukäteisval-mistelut*» = *valmistelut*, »*etukäteisodotuk-set*» = *odotukset*, »*etukäteistoiveet*» = *toiveet*. Mielessäni oli lisätä, että ainakaan »*etukäteisennustuksesta*» ei kukaan kai voisi vakavissaan puhua, niin saman kaa-van mukainen kuin se olisikin. Lisäys jäi tekemättä, ja parempi niin — jo runsaan neljän vuoden päästä se olisi rauennut, kun helsinkiläislehti 6. 5. 1972 lausui pää-kirjoituksessaan seuraavasti: »Israelin pääministeri [!] Golda Meirin Romanian-vierailua on pidettävä merkittävänä ta-pahtumana, vaikka *etukäteisennusteluihin* Romanian mahdollisesta välittäjänroolista Lähi-idässä onkin suhtauduttava melkoisella pidättyvyydellä.» Kieli tarvitsee tietysti redundanssia johonkin rajaan asti, ja sen ylikin se sitä sietää, mutta ra-jansa myös siedolla. »*Ennakkooennustusta*» ei ole vielä näkynt; ehkä se puuttuu näköpiiristä vain siksi, että *ennakko-*alkui-

set yhdyssanat eivät kerta kaikkiaan ole muotia, *etukäteis-*alkuiset yhä ovat.

*

»Sisäänotossa» ja »etukäteisennustuksessa» on tarpeetonta yhdyssanan alku-
puoli. Loppupuoli on tarpeeton esim.
päivänkohtaisissa sanoissa *haittatekijä* ja
haittavaikutus; pelkkä *haitta* riittäisi. Yhtä
toimeton on useimmiten myös yhdys-
sanan *seurausilmiö* loppuosa, jolla pelkkää
seurausta on kauan koetettu röyhistää
edustuskelpoisemmaksi. Uudempiin ajan
merkkeihin kuuluu, että lisäröyhistystä
on, ehkä tasapainon vuoksi, alettu liittää
myös alkupuoleen. Yhdyssanan määrite-
osana ei käykään enää *seuraus-*, vaan
sijalle tunkee *seurannais-*: »Eräiltä osiltaan
tämänsuuntainen kehitys johtuu vasem-
miston ja keskustan välisestä hallitusyh-
teistyöstä ja sen *seurannaisilmiöistä*.» Ja
kun loppupuolen *ilmiö* näin väkevän alun
jälkeen alkaa tuntua liian miedolta, niin
se vaihtuu vuorostaan *vaikutukseksi*: »Jos
vasemmistoradikaalit onnistuisivat aikeis-
saan, olisi *seurannaisvaikutuksena* myös se,
että uskonnonopettajien virkoja voitaisiin
perustaa vain suurimpiin kouluihin»
(sanomalehden pääkirjoituksesta); »[Py-
ritään pääsemään] selville esim. siitä, onko
tiettyyn elinkeinonharjoittajaryhmään
kuulumisella ennettävissä olevia *seurannaisvaikutuksia* yhteiskuntajärjestel-
mään, kulttuurin sisällykseen ja persoo-
nallisuuden tyyppiytymiseen» (uuden
opinalan, kulttuuriantropologian, oppi-
kirjasta). Tuntuu kuin vaatimaton *seuraus*
kalpenisi tämän maailmallisuuden rin-
nalla. Kuitenkaan ei kalpenemiseen ole
syytä: *seuraus* semmoisenaan edustaa souk-
kaa linjaa, sitä jonka tyylikkyys ei petä
muotikausien taitteissakaan.

*

Omnellisessa tapauksessa voi konstruk-
tiivin, selittelevän yhdyssanan tilalle löy-
tyä sellainenkin tuore perussana, joka ei
ole sukua yhdysosille. »Venuksen *epävie-
raanvarainen* kaasukehä on todennäköisesti
omansa tekemään laskeutumisyriyksen
planeetalle äärimmäisen vaikeiksi»: entä

jos korvattaisiin näin hankala muodoste
suoraan kaksitavuisella perussanalla *tyly?*
— Autoissa on *ohjauspyörä*, ruotsalaisvai-
kutteisessa arkikielessä käytetään perus-
sanaa *ratti*, ja sen kilpailijaksi on nouse-
massa vielä *sompa*: »Ensivaikutelma Corti-
nasta on tilava. On läänii istuskella ja
väännellä *sompaa* mielin määrin» (Uusi
Maailma 21/1971). Tämä on kotoinen ja
raikas metafora suksisanaston alalta, ja se
osoittaa, että ikivanhojen kulkukeinojen
termistö voidaan joskus sopeuttaa tekniikan
uusimpaankin kehitykseen.

*

Yhdyssanat voivat siten souketessaan
vaihtua johdoksiin, menettää *tarpeetto-*
mat yhdysosansa tai muuten *korvautua*
perussanoilla. Tämän kirjoitelman edelli-
sessä osassa mainitsemani varhaisnyky-
suomalainen esimerkki *pakanallisuus* >
pakanuus ja nykysuomalainen esimerkki
paikallistaa > *paikantaa* taas valaisivat
johdoksen korvautumista lyhemmällä joh-
doksella. Tällöisen korvautumisen va-
raa on kielessä jatkuvasti. Näytteeksi yksi
tapaus.

»Lehti kertoi Libyan viranomaisten
halunneen salata kuolleen naisen *henki-
öllisyyden*, koska Palestiinan vastarinta-
liikkeen osuus japanilaiskoneen kaappauk-
seen on virallisesti kiistetty.» Tämä *henki-
öllisyys*, ruotsin *identitet*-sanan vastine, on
johdettu merkillisen mutkan kautta:
kantasanana on *henkilö*, mutta johdinta ei
ole liitetty siihen suoraan vaan välipor-
taana on pidetty harvinaista adjektiivia
henkilöllinen 'persoonallinen, henkilökoh-
tainen'. Johto on siten samaa tyyppiä kuin
vanhan suomen *pakanallisuudessa*. *Henki-
öllisyys* ei kuitenkaan ole vanhan suomen
peruja vaan vasta meidän vuosisatamme
ajattelemattomia uudissepitteitä. Historia
toistaa itseään: *pakanuus* voitti *pakanalli-
suuden*, ja niin *henkilöllisyydenkin* kohtalona
on ilmeisesti väistyt lyhemmän *henkilöiden*
tieltä, jota nykyään jo vähin käytetään.
Vrt. seuraavaan uutiskielen lauseeseen:
»Pakolaisten *henkilöyttä* ei ilmoitettu tar-
kemmin» (Savon Sanomat 14. 9. 1973).

Se kielenkäytön laji, joka »henkilöllisyyttä» varsinaisesti pitää clossa, on jälleen virkakieli. Arkipuheessa on byrokrattista *henkilöllisyystodistusta* jo kauan totuttu sanomaan *henkilökortiksi*, pitkän johdoksen sijalla siis tällä kertaa pelkkä kantasana. Aikansa näyttää vievän, ennen kuin virkakieli taipuu samaan. Kyseessä hän on termi, ja juuri termeinä byrokratia hellii vanhentuvia ilmauksia. Poliisitiedoksissa puhuttiin kauan vainajien »henkilöllisyyden selvittämisestä» (= ruotsin *identifiera*). Virkakielen kunniaksi on tässä kohden sanottava, että samalta taholta lähti viisikymmenluvulla liikkeelle uusi yksinkertainen ilmaisutapa: *tunnistaa* vainaja. Se oli osa tämän tarpeellisen verbin yhtäkkistä pinnallenusua, jota oli edeltänyt noin 120-vuotinen sukellusissaolo eri tahoilla, viime aikoina etupäässä psykologian oppikirjoissa. (Sanan varhin tiedossa oleva esiintymä on Sanan Saattaja Viipurista -lehdessä 1835, n:o:ssa 33: on puhe Napoleonin sotaretkellä 1812 kadonneen luutnantin odottamattomasta kotiinpaluusta, jolloin »Kaikki sukulaiset *tunnistivat* händä omaksensa».)

*

Toinen tapaus johdosten alalta: »— — levollisuus ja tietty *kultturellinen* vaatimattomuus luovat vapauden tunnelman huvilan avariin sisätiloihin»; »Ainola irtaimistoinen ja ympäristöineen on *kulturellisesti* mittaamattoman arvokas». Tässä adjektiivissa on tosiaan valinnanvaraa — tarjolla peräti kymmenen vaihtoehtoa: *kultturellinen*, *kulturellinen*, *kultuurelli*, *kulturelli*, *kultturaallinen*, *kulturaallinen*, *kultturaali*, *kulturaali*, *kulttuurillinen*, *kulttuurinen*. Luonnollinen karsiutuminen ei tällaisessa rydössä käy aivan nopeasti, ja siksi kehitystä tekee mieli jouduttaa asettamalla etusijaan nimenomaan *kulttuurinen*. Se on joukon lyhimpiä, ja sen lisäetuna on selvä jäsentyminen käytössä olevaan kolmitavuyseisen kantaan (*kulttuuri*) -johtimeen (-inen). Sellaisena se liittyy samaan tyyppiin kuin monet muutkin vierasperäiset adjektiivit: *metodininen*, *symbolinen*, *pieteetti-*

nen (suoria mukautumia samaan kansainväliseen adjektiivityyppiin kuin esim. ruotsin *metodisk*, *symbolisk*, *pietetisk*), *affektiivinen*, *prosenttinen* (suomalaisia luomuksia substantiivien *affekti*, *prosentti* pohjalta; vrt. ruotsissa *affektiv*, *procentuell*). Aina ei koko adjektiivia tarvita; esim. »de *kultturella förhållanden*» on suomeksi sujuvammin *kulttuuriolot* kuin *kulttuuriset olot*.

Nykyään näkee sellaistaakin adjektiivia kuin *poikkikultturaallinen* (esim. ilmiö; tarkoittaa »useille kulttuureille yhteistä»). Se ei paljoa parane, vaikka korvattaisiin »poikkikulttuurisella»; kyseessä on suomen kannalta kaikkiaan yhtä mieletön muodoste kuin muotiin päässyt »poikkieteellinen» (ks. Vir. 1970 s. 103). Ainoa kotoisiin malleihin sopeutua vaihtoehto tässä tapauksessa on *kulttuurienvälinen* (vrt. *kansainvälinen*, *tieteidenvälinen*).

*

Johdos voi korvautua perussanallakin. »Ministeri N:n *huolestuneisuus* palkkahaitarin venymisen johdosta voi näyttää aidolta, mutta — —»; »Tapahtumien tähänastinen kulku antaa aihetta syvään *huolestuneisuuteen*»: tällaisissa tapauksissa on pitkään sanaan päädytty monipolvisen kehityksen kautta. Alussa oli *huoli*; se kasvoi sitten *huolestukseksi* tai *huolestumukseksi*, ja kun vihdoin muodikkaat partiippikantaiset ominaisuudennimet lehahtivat lentoon tällä vuosisadalla, paisui *huolestumus* yhä täyteläämmäksi *huolestuneisuudeksi* samaan tapaan kuin varhempi *perehtymys* *perehtyneisyydeksi* (vrt. Vir. 1970 s. 231). Kielen ilmaisykykyä tämä paisuus ei ole ainakaan useimmissa käyttöyhteyksissä lisännyt. Onneksi paluu *huoleen* on vielä mahdollinen: soukalla sanalla on jälleen etunaan paitsi energian säästö myös tyylivirtauksista riippumaton ajattomuus. Sukukieliset vastineet osoittavat perussanan parin vuosituhannen ikäiseksi; ydinpuu on kestänyt, ja sitä viimeksi peittäneet *huolestuneisuuden* vuosikymmenet ovat vain muutama uloin lusto hongan pinnassa.

Terho Itkonen